

Henrik dacht na.

Als hij nu zijn ogen gesloten hield en ze nooit meer zou openen, dan zouden dit zijn laatste visuele herinneringen zijn. Zijn ogen zouden smelten. De laatste indruk zou voor altijd op zijn netvlies blijven branden. En zo zou hij altijd van binnenuit getuige zijn van het laatste tafereel: zijn vader met dichtgeknepen handen en ogen, zijn moeder met een gelukzalige glimlach rond haar mond, zijn broer, ach ja, zijn broer, die trok altijd een lange neus tijdens het bidden.

'Dat geldt ook voor jou Henrik, denk eens aan amen.'

Henrik opende zijn ogen en keek naar zijn vader. Hij begon te blozen. De ogen van zijn vader priemden zich in zijn ziel, althans zo voelde hij dat.

Het was net of zijn vader zag dat hij tijdens het bidden het geloof tijdelijk was ontvlucht om even zichzelf te zijn.

'Eet smakelijk' zei vader en iedereen begon aan de maaltijd. Adriaan, zijn broer, begon snel te eten.

Moeder keek hem bestraffend aan.

'Eet niet zo snel, dat is niet gezond.'

Henrik lepelde zijn soep naar binnen.

Ik lepel nu soep naar binnen, wij lepelen nu allemaal soep naar binnen en verder gebeurt er niets, deze wereld bestaat alleen maar uit soep lepelen, dacht hij.

Op 17 Januari 1943 nam Henrik een besluit. Het was aan dezelfde tafel, na de soep.

Zijn vader las, zoals altijd, ook na de maaltijd uit de bijbel.

Het leek alsof hij wilde zeggen dat een gevulde buik gecompenseerd diende te worden met een stichtelijk woord.

Vader had altijd een voorkeur voor een overdenking over de zonde.

De zonde die ons voedt en verdelgt.

Henrik deed alsof hij luisterde, zijn ogen waren weer een beetje gesloten en hij zag zijn vader zonder dat hij iets hoorde.

Alles werd ineens anders.

Zijn voornemen om nooit meer de ogen te openen was weg. Hij keek ineens in zijn toekomst, althans dat dacht hij. Hij zag zichzelf aan een tafel, een andere, hij was ineens de vader en hij las

uit de bijbel. Ook hij had een vrouw en twee kinderen. Hij woonde in een prachtig huis. Hij verdiende handenvol geld en werd op handen gedragen door zijn vele collega's en vrienden. Het beeld vervaagde en de onheilsboodschap van zijn vader bracht hem terug in de realiteit.

'Amen', zei vader.

'Ik word architect', zei Henrik.

De stilte die toen volgde leek een eeuwigheid te duren.

Vader sloot zachtjes de bijbel en keek zijn zoon aan.

'Dan moet je gaan leren.'

'En daar is geen geld voor', vulde moeder netjes aan.

Hoofdstuk 1

23 juni 1943 viel op de vierde woensdag van de maand. Het was een zonnige dag. De lucht was onbewolkt met een matige wind. Gerard van Borssum Buisman en Henrik Letteboer van de zendgroep Barbara werden boven bezet Nederland gedropt. Oberfeldwebel Karl-Georg Pfeiffer schoot een Halifax ten noordoosten van Schermerhorn uit de lucht. Brits spoorwegpersoneel kreeg loonsverhoging. Kortom, een gewone doordeweekse dag in oorlogstijd.

Amsterdam (Noord-Holland, Nederland)

Henrik:

Trots keek hij naar zijn paspoort, zijn nogal ovale gezicht keek verwachtingsvol en scheef in de camera en, althans zo lijkt het nu, naar de wereld. Paspoort van het Koninkrijk der Nederlanden, gratis, geldig van 23 juni 1943 tot 23 juni 1945. Beroep: zonder. Op 23 juni 1943 vertrok de trein naar Berlijn. Henrik, net 19 jaar oud, ging hopelijk een beroep leren en had zijn eerste paspoort op zak. Later schreef hij: 'Stel je voor, links loopt Elisa met nog meerderen van haar Nazifamilie, rechts van onze joodse familie, zonder kentekenen. Daarom was het voor ons hier onmogelijk te schrijven, zie stamboom.' Dit schreef Henrik op 25 januari 1994 aan zijn dochter na zijn tia.

Stettin (Pommeren, Duitsland)

Elisa:

Trots keek Elisa naar haar Meisterprüfung Fotografiediploma. Behaald na het maken van binnenhuisopnamen in het Museum van Stettin en van glas-in-loodramen van de hoofdkerk in Stargard. Het was 23 juni 1943, Zij stapte op de trein naar Berlin Charlottenburg, zij had een beroep geleerd en had haar eerste vakdiploma op zak.

Henrik:

De dag begon goed, ik was nog maar net de grens over en Bentheim was de plaats waar ik mijn eerste paspoort eindelijk mocht laten zien. Deze trotse jongen hoorde: ‘Wielkommen, oent wie geeds?’ Althans, zo klonk het, mijn Duits was nog niet zo goed. Wij moesten uitstappen, werden naar een soort doorgangskamp gebracht en kregen prima te eten (erwtensoep en vers brood). Ik dronk het eerste biertje van mijn leven.

De volgende dag, na een goed ontbijt, gingen we met de trein verder richting Hannover. In Hannover moesten wij overstappen op de trein naar Berlijn. Ongeveer de helft van de jongens bleef achter in Hannover en, zo werd verteld, ging door naar Hamburg. Mijn reis eindigde op station Berlin Friedrichstrasse, het was half twee in de middag en er stonden vijftig Nederlandse jongens op het perron te wachten op wat er komen ging.

Na een half uurtje gingen we onder begeleiding met de Berliner S-Bahn (die we al snel de Berlijnse Slaven-Baan noemden) naar het doorgangskamp Lager Rehbrücke bij Potsdam. Dat ‘hotel’ was nogal in tegenstelling tot de luxe die we de avond daarvoor hadden meegemaakt. Er waren ijzeren stapelbedden zonder matrassen, wij kregen slecht eten, maar omdat alle Nederlanders bij elkaar werden gezet, konden we wel makkelijk communiceren en dat deden we dan ook volop. Wat betekent ‘*Arbeit macht frei*’ boven de entree? Betekent dat dat we snel naar huis mogen?

Het stikte van de luizen, ondanks dat we onmiddellijk bij aankomst ontluisd waren en wij geen luizen hadden. ‘We hebben een luizenbaan’ was een veel gehoorde grap, ik heb na mijn verblijf in Berlijn nooit meer een luizenbaan gehad.

De volgende ochtend werd ik ingedeeld om in de Argus Motoren Werke-fabriek in Reinickendorf te gaan werken en vertrok die middag met ongeveer dertig jongens met de Berlijnse Slavenbaan dwars door Berlijn naar de andere kant van de stad, naar Argus Barackenstadt Barak C. Wij

hadden echt mazzel, soms bleven de jongens wel twee weken in dat rotkamp en wij waren na een nachtje slapen op weg naar onze tweede luizenbaan.

Die maandag moest ik beginnen en ik had meteen een lang weekend voor mijzelf. Ik heb mijn eerste brief naar huis geschreven. Moka Efti kwam daar niet in voor. Omdat het donderdag was en we pas de volgende dag te horen zouden krijgen hoe laat we de komende maandag zouden gaan werken, gingen we met een paar maten de stad in en zo maakte ik die dag voor het eerst stom toevallig kennis met de Moka Efti.

Moka Efti Bellevuestrasse Berlin. Het was er warm en rokerig, ik stikte bijna, maar het lied ‘*Was I drunk?*’ klonk (in het Duits weliswaar) door de zaal en dat maakte veel goed. De zangeres leek in de verste verte niet op Georgia White, maar dat maakte niemand wat uit, schnaps en sigaretten hadden haar wel de juiste toon doen aanslaan. Het gerucht ging dat het orkest bestond uit Wehrmachtmuzikanten die er wat bij schnabbelden. Het zag er trouwens grijs van de Gestapo- en SS-uniformen. Hun hoofdkwartier was in de buurt van de Moka Efti: ook een geheime staatspolitieaanleg heeft wel eens wat afleiding nodig. En in dat kader, ook niet onbelangrijk, er kwamen veel vrouwen zonder man. Vroeger zou dat hier onbetamelijk zijn geweest, maar nu, gezien de oorlog, werden de normen wat losser en de hoofden en voeten wat onrustiger. En zo trok de Moka Efti allerlei volk aan. Moka Efti was een begrip in Berlijn, de officiële naam was Moka Efti am Tiergarten en het etablissement was gebouwd in 1926. De Kapelle Erhard Bauschke was het vaste salonorkest, maar in de kelder werd andere muziek gespeeld. En buiten, hoe symbolisch, stond een beeld van een of andere generaal uit de vorige grote oorlog met zijn rug naar de Moka, hopelijk om de boel in de gaten te houden en te zorgen dat enkel goed volk de Moka in kon. Aan de overkant was het Rijks Blindeninstituut waar, volgens een oude grap, de complete regering was gehuisvest. En zo konden we vanaf het terras van de Moka toezien op het blinde regeringsbeleid. Het terras werd voor ons toen het enige democratische platform in Berlijn. Er was ook een tweede Moka Efti, in de Friedrichstrasse, maar dat komt later.

Het plakkaat van de architect, Oskar Kaufman, een Hongaars-Joodse theaterarchitect, was in 1933 bij de Moka Efti al weggehaald. De architect vertrok in datzelfde jaar naar Palestina om voor het voormalige Moskouse Habimah Ensemble een theater in de nieuwe stad Tel Aviv te ontwerpen. Daarna werkte hij aan een bioscoop in Haifa en na het ontwerpen van wat huizen kwam hij niet meer aan de bak en vertrok hij naar Boekarest om uiteindelijk in Hongarije tot het eind van de oorlog een straatarm bestaan te lijden. Een Jood die terugkeert in plaats van verder te vluchten, dat is nu heel opmerkelijk. Ik had erover gelezen. Oskar Kaufman en ik wisten niet dat we zoveel gemeen zouden hebben, maar ik wist toen wel dat ik ook architect wilde worden. Er is altijd werk, zowel in vredes- als in oorlogstijd. En, gezien de ongewone vrolijkheid in de mooie Moka Efti, waar ik zoveel uren heb doorgebracht, wist ik: daar in Berlijn, waar de bommen als herfstbladeren naar beneden dwarrelden, zou de architectuur voor mij een roeping worden.

Regelmatig werd een geallieerd vliegtuig door een Flak uit de lucht geplukt. Mochten er nog overlevenden uit het vliegtuig zijn en dan ook nog donker gekleurd, dan werden ze eerst halfdood getrap en vervolgens gecastreerd en aan een lantaarnpaal opgehangen. Politie deed niets, het leger keek toe, zo ging dat toen in Berlijn. De tweede Moka Efti, een illegale jazzclub, was in de buurt van het hoofdgebouw van de Gestapo in de Friedrichstrasse. Daar speelden ze in de kelder ook illegale jazz, de muziek van die mensen die op dat moment buiten aan een lantaarnpaal hingen.

Die avond was ook de eerste keer dat ik twee uur in een schuilkelder heb doorgebracht. De bombardementen waren allang aan de gang, maar pas vanaf augustus 1943 werd het steeds erger en vanaf november zou de hel zich pas echt openbaren. Ik was pas laat terug in het nieuwe hotel dat vrijheid door arbeid beloofde en sliep die nacht als een roos (dus op de grond).

Elisa (tegen haar dochter Gabrielle in 2004):

Aangekomen in Berlijn ben ik eerst bij een tante gaan logeren. Zij was geen nazi meer sinds haar man aan het Oostfront vocht (en nooit meer terug zou komen, maar dat wist ze toen nog niet). Er was ruimte genoeg in het huis. Charlottenburg was nog in redelijke staat, het paleis zou pas november worden gebombardeerd en in die stilte voor de storm leek het wel of ik mij nergens druk om maakte.

Ik was geen nazi maar wel fotograaf. Die laatsten waren gelukkig wel schaars, maar omdat zij allemaal in militaire dienst moesten, gebeurde dat ook met mij. Ik werd Luftwaffe-fotograaf tegen wil en dank. Elke ochtend, bij daglicht, moest ik de bombardementsschade fotograferen voor zowel bewijs van oorlogsmisdaden van de geallieerden als voor de latere wederopbouw van Berlijn, aldus de verklaring van de commandant destijds.

Hoofdstuk 2 Het is feest

Blieb!

In het holst van de nacht, met alleen de zwaailichten aan, reed de ambulance naar het ziekenhuis. Henrik lag aan het zuurstof en de verpleger naast hem had net zijn bloeddruk opgenomen.

‘Hij is buiten westen, waarschijnlijk in coma’, hoorde Henrik de man zeggen.

Krijg nou wat, dacht hij, droom ik soms? Hij wilde de verpleger aanspreken, maar er gebeurde niets. Zijn mond ging niet open en er was geen geluid, terwijl Henrik echt wat zei: ‘Mag ik naar huis?’

Het was 4 oktober 1997, Henrik was op weg naar een ziekenhuis in een ziekenwagen, hij kon alles horen maar verder kon hij niets blijkbaar.

‘Tja, het is een ouwe lul, alles lijkt normaal maar hij doet geen bek open. Hij reageert nergens op. Zet de koffie maar klaar, we hebben zo pauze’, zei de verpleger door de mobilfoon.

Zet de koffie maar klaar, we hebben zo pauze? Ik doe geen bek open?

Henrik probeerde zijn ogen te openen en zag Elisa een taart aansnijden. Zijn Elisa was dol op taart. Elke keer als er wat te vieren was, dan was er taart. Veel taart. Want er viel altijd wel wat te vieren met Elisa. Hij keek Elisa aan en zij glimlachte terug.

‘Wil je met of zonder slagroom?’

Dat vroeg ze altijd, terwijl zij wist dat hij niet van slagroom hield.

‘Doe maar met, lieverd, je weet dat ik daar van hou.’

Elisa pakte een theelepeltje en topte wat slagroom op de appeltaart.

‘Net als toen, ik wilde het niet maar het was er wel’, dacht Henrik.

Blieb!

De Moka Efti in de Bellevuestrasse was afgeladen vol, de Berlijners wilden wel een verzetje. De muziek was gelukkig niet te hard, want Walter Kunz speelde en het ging er al luid genoeg aan toe daar in Berlijn en Walter wist dat, geen lawaai maar gecultiveerde fluisterende zondagsmuziek, dat was de bedoeling, er was genoeg te bespreken maar de ziel wil rustig gekoesterd worden.

Henrik en zijn vriend IJsbrand hadden met zijn tweeën een tafel voor vier en zaten met een biertje in de hand om zich heen te kijken. Een gemiddelde zondag, dat was het, veel uniformen en keurig geklede dames erbij, nippend aan een glaasje wijn en om zich heen kijken was de norm. Er werd wat heen en weer geknikt en de strepen op de uniformen werden vergeleken. Hoe meer strepen hoe dichter bij het orkest van Walter Kunz.

Henrik en IJsbrand zaten helemaal achterin en keken naar buiten. Het was zomer, druk en warm. Een mooie zondag, het was 18 juli 1943. Het kamp (Lager) was verder wel goed, maar er ging niets boven een dagje centrum. Vanaf station Wilhelmsruh met de S-Bahn naar de stad. Wat drinken, een beetje keten en dan weer terug naar huis. Zo ging het al een paar weken.

Henrik en IJsbrand deelden dezelfde kamer. Zij kwamen allebei uit dezelfde stad, maar IJsbrand was drie jaar ouder dan Henrik en IJsbrand had een beroep, bouwkundig tekenaar, maar Henrik nog niet. Zij werkten allebei voor de Argus Motorenwerken in Reinickendorf in het noorden van Berlijn.

Maar vandaag was een vrije dag en ze konden gaan en staan waar ze wilden maar mochten (gezien hun stempels in de paspoorten) Berlijn niet uit. Dat was het lot van deze dwangarbeiders. Henrik was de Moka Efti in een notitieboekje aan het tekenen.

‘Jij kan wel verdomd mooi tekenen’, zei IJsbrand.

‘Dat is misschien wel het enige wat ik kan, en daar komt bij dat ik daar mijn beroep van wil maken.’ antwoordde Henrik en nam een slok.

‘Van tekenen?’

‘Van tekenen.’

‘Ik zal Jaite eens vragen.’

‘Wie is Jaite?’ vroeg Henrik.

‘Jaite is de chef tekenkamer, als hij dat goed vindt dan krijg je een opleiding, zowel van mij als van hem.’

Henrik nam een slok en bestelde nog twee bier.

‘Bestaan engelen?’ vroeg Henrik.

‘Hoezo?’

‘Er komt er een binnen’, zei Henrik.

Een jonge vrouw in uniform met een Leica camera om haar nek kwam binnen. Zij leek iemand te zoeken, keek om zich heen en haar blik viel op twee jonge mannen aan een tafel met nog twee vrije stoelen, de rest van de Moka was vol.

De jonge vrouw had een afspraak met haar oom die een hoge functie had in de regering maar zij zag hem nergens, ook niet bij het orkest want gezien zijn strepen had hij daar moeten zijn.

Zij zag een donkerharige en een blonde man zitten die haar sprakeloos aanstaarden.

Maar zij was wel wat gewend:

‘Pardon heren maar mag ik hier even zitten, ik verwacht iemand maar het is hier heel vol.’

De beide heren knikten en zij ging zitten.

‘Mijn naam is Elisa, aangenaam’

‘Wilt u wat drinken?’ vroeg IJsbrand.

‘Of iets eten?’ vulde Henrik aan.

‘Ik wil wel een kop thee met appeltaart en slagroom maar ik bestel het zelf wel, doet u geen moeite’

‘Maar heeft u beiden ook een naam?’ vroeg zij belangstellend.

‘IJsbrand en Henrik, aangenaam kennis te maken.’ Henrik had ineens een piepstem.

‘Ah, u komt uit Zweden?’ vroeg zij.

‘Nee, uit Amsterdam, Holland’ vertelde IJsbrand.

Elisa keek de beide mannen aan, zij had nog nooit mensen uit Amsterdam ontmoet en de eerste kennismaking beviel haar wel.

Elisa hield van gevoelige en directe mannen, waarschijnlijk omdat ze die niet zo vaak tegen kwam.

‘En wat brengt u hier?’

‘Wij werken op de ontwerpafdeling van Argus Motorenwerke in Reinickendorf.’

‘U bent ingenieur?’ vroeg Elisa met ietwat meer bewondering in haar stem.

‘Ja, dat zijn wij.’ was het antwoord van Henrik.

IJsbrand keek Henrik aan en begon te lachen.

‘Ja dat zijn wij.’

Henrik keek in haar grote bruine ogen en dacht: ben ik hier voor naar Berlijn gestuurd?

Bestaat er zoiets als het voorbestemde, het bruine-ogen-complot, de eeuwige honger naar een mooi mens die appeltaart met slagroom bestelt?

Voor de deur stopte een aantal motorrijders en daarachter een grote limousine. Een echte Mercedes met van die rode vlaggetjes met zwarte tekens er op.

Een man, in een blinkend uniform, stapte uit.

Alles viel stil, het orkest van Walter Kunz kwam langzaam tot stilstand omdat de blinkende man de Moka Efti binnenliep.

De strepen en hun dames stopten de conversaties.

De man, met donkere ogen en een angstaanjagende uitstraling, in een vlijmscherp gestreken en dus smetteloos pak liep de Moka in. Zijn blik was gericht op het doodstille orkest en de grijze strepenpakken en hun vrouwen die hem doodstil aankeken.

Zijn ogen dwaalden over het publiek tot hij stil hield bij Elisa.

‘Hallo moppie’

De admiraal ging naast haar zitten, recht tegenover Henrik en IJsbrand. Het orkest kwam vrij snel weer op gang met te beginnen het Horst Wessel lied en ging snel over op wat Beierse deuntjes en de strepen schonken hun vrouwen weer een wijntje in. Het was een echte warme dag dat was wel duidelijk.

IJsbrand en Henrik staarden naar hun glaasjes bier.

‘Lieve Elisa, het spijt mij dat ik wat laat ben maar ja, je weet het, staatszaken gaan voor. Er was wat gedoe met een opstand maar dat is opgelost.’

Elisa had intussen een hap genomen van haar appeltaart met slagroom. Met haar theelepeltje snoepte ze wat slagroom van haar taart en keek haar oom wat dromerig aan.

‘Ach oom, zo zijn de dingen’

De admiraal keek naar de twee mannen tegen over zich.

‘Wie zijn deze mannen, ken je ze?’

‘Oh ja, het zijn twee ingenieurs van de Argusfabriek in Reinickendorf.’

De admiraal richtte zich rechtstreeks naar IJsbrand en Henrik.

‘Ingenieurs zijn de helden van ons rijk, ik neem aan dat u partijlid bent.’

Voordat Henrik of IJsbrand iets konden zeggen nam Elisa het woord.

‘Zij komen uit Amsterdam en zij heten IJsbrand en Henrik.’

‘Dat is prachtig, buitenlandse ingenieurs die ons rijk dienen voor de uiteindelijke overwinning, dat gaan wij vieren’

De admiraal bestelde onmiddellijk een fles Champagne. Daarbij, hij was de gierigste niet, kwamen de obers onmiddellijk met allerlei champagnegevoelige hapjes aanlopen en zo aten de twee ingenieurs voor de eerste keer in hun leven kaviaar, Noorse zalm en bovendien nog eens Boliviaanse lamsboutjes, geserveerd in een dressing van diverse kruiden die toen nauwelijks verkrijgbaar was maar dat wisten de ingenieurs natuurlijk niet.

Na de champagne en het overvloedige voedsel nam Henrik spontaan het woord:

‘Beste Elisa en geachte admiraal, wij zijn u heel dankbaar voor wat u ons geeft. Wij zijn, als ingenieurs, voornamelijk geïnteresseerd in de techniek en niet zozeer in de politiek. Wij hebben onze eigen verantwoordelijkheid. De techniek gaat door, oorlog of geen oorlog, De mensheid heeft meer aan technologische vooruitgang dan aan (Henrik nam een slokje Champagne) tijdelijke situaties. Als wij eens kijken naar bijvoorbeeld de ontwikkeling van het vliegtuig dan zien we dat wij domweg de natuurwetten kunnen tarten, wij kunnen daar op zo’n manier gebruik van maken dat we misschien in de toekomst sneller dan het geluid kunnen vliegen, woningen zo kunnen bouwen dat winter of zomer niets meer uitmaakt, auto’s bouwen die zich zelf sturen, mensen voeden zonder problemen.’

Henrik nam nog een slok. De admiraal had intussen geamuseerd nog een tweede fles Champagne besteld en de hapjes bleven maar doorkomen. De beide ingenieurs keken uiteindelijk wat beneveld maar ook benauwd uit hun ogen.

Elisa keek Henrik op een bepaalde manier aan, ‘wat een vent’, dacht zij.

De admiraal beoordeelde intussen de alcoholische staat van de beide ingenieurs en nam een realistisch besluit.

‘Beste ingenieurs, het spijt mij enorm dat ik u in deze, voor u waarschijnlijk onbekende, toestand heb gebracht. Ik moet nog wat met mijn Elisa bespreken en ik ga er voor zorgen dat u op tijd naar

huis komt om morgen uw kennis weer op voldoende niveau toe te passen bij Argus.’ zei hij met een geamuseerd blik in de ogen.

De admiraal knipte met zijn vingers en een motorsoldaat verscheen en de admiraal vroeg aan de ingenieurs:

‘Waar woont u?’

IJsbrand had het goede antwoord,

‘Roedernallee 34 Reinickendorf’

‘Ah, al goed, de oude Graf Roedernallee zult u bedoelen maar dat maakt niet uit.’

‘Adjutant, breng deze heren onder escorte naar de Roedernallee 34 en snel.’ mompelde de admiraal.

Henrik gaf het goede voorbeeld, hij gaf Elisa een handkus en de admiraal een hand. IJsbrand zwaaide wat zenuwachtig naar beiden en zo werden de heren onder motorescorte met loeiende sirenes in een limousine terug gebracht naar hun Lager van de dwangarbeiders.

Bliep!

De ambulance had intussen ook de sirene aangezet want de verpleger had geconstateerd dat het hartritme van Henrik enorm was toegenomen

Maar Henrik was misschien wel wat zwakker maar de taart van Elise bleef maar in zijn kop rondspoken.

Zijn hart klopte van liefde. Niet voor de taart maar voor de vrouw die daar zo maar binnenliep en zijn leven voorgoed zou veranderen.

Maar mijn lief, waarom zwaai je naar mij, waarom kijken je bruine ogen mij zo aan, ik ben nu even onderweg maar wij komen weer bij elkaar? Dat kan niet anders want wij hebben een geheim verbond dat weet je toch? Weet je het nog? De branden in de straten, de smerige lucht, de lijken die uit de ramen hingen, weet je nog van die tafel met stoel, schrijfmachine met een stuk papier erin die we op straat zagen na een bombardement? De schrijver was al dood, hij lag 10 meter daar vandaan helemaal verkoold maar zijn buitenactiviteiten zouden hem kunnen redden en dat is niet gelukt.. De tekst op dat stukje papier was veelzeggend:

Ik tik mij rot om de ellende hier te beschrijven maar we zijn geen officiële helden en zelfs als wij dat waren is de mensheid altijd gedwongen te lijden door het vunzige spel van de machthebbers in een tijd die niet de onz

Hij heeft zijn teksten niet kunnen afmaken en intussen zit ik in een ambulance die is uitgevonden om mij van jou weg te halen zoals die dode schrijver van zijn plek is gehaald door de Tommy's. Er is niets veranderd, niemand wil mij horen zien of zwijgen, de boel is stuk, ik lig in een auto met de sirene aan en de verpleger wil koffie.

Die eerste kus, daar in Tiergarten, in het park bij de Siegessäule, zoveel later dan wij allebei wilden, is voor altijd mijn beste herinnering, of je dat nu wilt of niet. Mijn Elisa, waar ben je nu?

Bliep!

De volgende dag, het was 6 uur in de ochtend, ramde de huismeester met zijn knuppel tegen de deur. Tijd om op te staan. Henrik voelde aan zijn hoofd, keek om zich heen en staarde IJsbrand, die ook nog in zijn bed lag, verbaasd aan.

Het was al licht en de vogels kwetterden dat het een lieve lust was.

‘Wat een tyfusherrie op de vroege ochtend’

(en dat terwijl er die nacht geen bombardementen waren geweest)

Henrik stond op en liep naar de keuken om theewater op te zetten. Tijdens het scheren, wat redelijk goed ging ondanks zijn waterige ogen, overdacht hij de afgelopen dag in de Moka. Hij maakte thee voor acht personen, zette het brood op tafel en liep terug naar de gedeelde kamer waar de mannen zich uitrekten en zich zuchtend in hun kleren hesen.

Om kwart voor 7 liepen de mannen in groepjes naar de fabriek. Zij passeerden dan ook het ‘Jodenkamp’ waar ze nooit iemand zagen omdat de poort altijd dicht was omdat die dwangarbeiders binnendoor naar Argus gingen en dus nooit op straat kwamen. Zij liepen de straat uit en sloegen linksaf de Flottenstrasse in en bij nummer 42, bij de hoofdpoort, sloeg IJsbrand af naar de tekenkamer die in de rechtervleugel op de eerste verdieping was en Henrik ging rechtdoor naar de fabriek. Zoals altijd staken ze hun hand op en riepen: Heil Zaam en viel spatjes!

Toen Henrik bezig was met de bekisting van een nieuwe vliegtuigmotor (die ging naar Tegel, de iets verderop gelegen Luftwaffe-basis en de vliegtuigfabriek van Heinkel) kwam Johan Richter naar hem toe en vertelde Henrik dat hij onmiddellijk bij de directeur moest komen.

Dat was meestal geen goed nieuws.

Vooraf omdat er wel drie directeuren waren. Zijn maat IJsbrand zat bleekjes tegenover de heren. Henrik ging naast IJsbrand zitten en keek naar zijn vieze timmermanshanden. ‘Toch mooi dat handwerk’ dacht hij.

‘Gisteravond om zeven uur werd u in een staatslimousine afgeleverd op uw huisadres. U werd begeleid door speciale commando’s van de SS en deze helden waren zo vriendelijk u in uw bed te stoppen omdat u nauwelijks meer op uw benen kon staan. Afgezien daarvan zong u liederlijke teksten en dat weten wij omdat een collega van u dat dat heeft gehoord en uw gezang voor ons in het Duits heeft vertaald.’

De algemeen directeur pakte een papier van tafel en een vertaler begon voor te lezen:

Wie heeft er suiker in de erwtensoep gedaan, hola, holé, we nemen er nog twee.

Foekepotterij, foekepotterij geef me een cent en ik ga voorbij.

Ik heb geen geld om brood te kopen Daarom moet ik met de foekepot lopen.

Als op het Leidseplein de lichtjes weer eens branden gaan.

De algemeen directeur keek op:

‘Nadat u (en hij keek naar Henrik) ook nog eens de adjudant ‘Elisa’ noemde is tot daar aan toe maar een verontschuldiging voor het onderkotsen van de limousine kon er blijkbaar niet meer vanaf.

De chauffeur en de beheerder zijn een half uur bezig geweest om de auto weer schoon te krijgen.’

En dat met de wagen van de admiraal!

Henrik keek op en zag zes ogen op hem gericht.

(goddomme wat nu?)

‘Wij hadden teveel gedronken en dat zijn wij niet gewend.’

‘Boliviaanse lamsboutjes gaan nu eenmaal niet goed met champagne.’

‘En dat met die warmte in een volle zaal.’